

«6D050600-Экономика» мамандығы бойынша философия докторы (РұД) дәрежесін алу үшін академик Е.А. Бекетов атындағы Қарағанды университетіндегі докторанты Алмас Төлеуұлының «Қазақстан Республикасындағы электрондық сауданың дамуы: теориясы, тәжірибелі, механизмдері» атты тақырыбында дайындалған диссертациялық жұмысына ресми сын-пікір білдірушінің

ПІКІРІ

1. Зерттеу тақырыбының өзектілігі және оның жалпы ғылыми және жалпы мемлекеттік бағдарламалармен (практикалық және ғылым мен техниканың дамуының сұраныстарымен) байланысы.

Қазіргі уақытта Қазақстан әлемге таралған COVID-19 пандемиясының теріс өсеріне қарамастан, өзінің дамуышың жаңа кезеңіне аяқ басты, бұл электронды саудада бұрын-соңды болмаған өзгерістерге әкелді. Осыған байланысты бүкіл әлемде адамдардың сатып алу әдеттері өзгерді, ал карантиндік шектеулер кезінде кейбір адамдар тауарларды алғаш рет Интернет арқылы сатып алды. COVID-19 электрондық коммерция индустриясының өсуін тездегі және көптеген компаниялар электрондық коммерция қатарына қосылды. Бұл электрондық сауда субъектлерінен халықтың тұтынушылық сұранысын қанағаттандыру үшін жаңа технологияларды барынша тиімді пайдалануды талап етті. Соңықтанда Қазақстан Республикасындағы электрондық сауда дамуының жаңа бағыттарын анықтау өзекті болып табылады.

Диссертациялық жұмыстың Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарымен, «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасымен және Электрондық коммерцияны дамытудың 2025 жылға дейінгі жол картасымен байланысы бар.

Стратегиялық даму жоспарында «отандық электрондық сауда алаңдарын Халықаралық электрондық сауда алаңдарымен (Alibaba, Amazon, Ebay) интеграциялау тауарларды экспорттау, соңдай-ақ көлік және пошта қызметтері үшін қосымша мүмкіндіктер аштыны» көрсетілген. Әрине, бұл интеграция электрондық сауда алаңындағы қазақстандық компанияларға логистикалық инфрақұрылымды дамытуға мүмкіндік беретіні сөзсіз.

Демек, қазіргі таңдағы елімізде электрондық коммерция индустриясының дамыту жолдарын зерттеу, зерделеу қажеттілігі күн тәртібінде тұрған мәселені шешпүте өз үлесін косуға ұмтылыс танытып отырған ізденуші А. Төлеуұлының диссертациясы мемлекеттік сұраныс талабына сай жазылған, зерттелуі қажетті мәселені негізге алған ғылыми еңбек болып табылады.

2. Диссертацияға қойылатын талап деңгейіндегі ғылыми нәтижелері (Ғылыми дәрежелер беру Ережесі)

- «электрондық сауда» ұғымына байланысты ғылыми зерттеулер мен

нормативтік құқықтық актілер негізінде оның даму кезеңдері, әдіснамалық тәсілдердің негізі айқындалып, автор «электрондық сауда» ұғымына өзіндік анықтама берген;

- электрондық сауданы ұйымдастыру құрылымының жіктелуі жетілдірілді, ол тауарлар мен қызметтерді жылжытуға, жаңа тұтынушыларды тартуға және интеграциялық байланыстар арқылы сату арналарын кеңейтуге бағытталған;

- электрондық сауданың дамуына әсер ететін негізгі факторлар (ақпараттық, реттеуші, инфрақұрылымдық) ынталандырушы және тежеуші сипаттамалары бойынша топтастырылған;

- SWOT талдау Қазақстан Республикасындағы электрондық сауданың даму аспектілерінің күшті және әлсіз жақтарын ескере отырып жүргізілген;

- институционалдық тетіктерді ескере отырып, электрондық сауданы институционалдық қамтамасыз етуді жетілдіру бойынша ұсыныстар ұсынылған;

- B2C моделі контексінде электрондық сауданы дамыту үшін қауіпсіздік тетіктері (қупиялықты арттыру технологиялары, сандық қолтаңба, шифрлау технологиясы, сандық конверт) және мобильді қосымшалар бойынша арнайы ұсыныстар жасалған.

Жалпы алғанда, диссертацияның теориялық нәтижелері зерттеу жұмысының негізі болып табылады.

3. Ізденушінің диссертацияда тұжырымдаған әрбір нәтижесінің, тұжырымдары мен қорытындыларының негізделуі және шынайылық дәрежесі

Зерттеу барысында Қазақстан Республикасындағы электрондық сауда даму бағыттарына қатысты қол жеткізген ғылыми нәтижелер әлемдік тәжірибелі кең пайдаланумен және түйіндеумен негізделген. Нәтижелердің негізділігін жүйелік және үдерістік тәсілдер, логикалық, статистикалық, сараптамалық, салыстырмалы және құрылымдық әдістерін кең ауқымды пайдалану растайды. Талдау нәтижелері электрондық сауда саласын дамытуға бағытталған ұсыныстардың дұрыстығын дәлелдейді.

4. Ізденушінің диссертациясында тұжырымдалған әрбір нәтижесінің (қағидасының), тұжырымдары мен қорытындыларының жаңалық дәрежесі.

Диссертациялық зерттеуде алынған ғылыми нәтижелер айтартылғтай жаңалық дәрежесіне ие:

- Бірінші нәтиже ішінана жаңа болып табылады, себебі жұмыста «электрондық бизнес» және «электрондық коммерция» ұғымдарының арақатынасы абылыш, «электрондық сауда» ұғымына анықтама берілген;

- Екінші нәтиже – жаңа болып табылады, себебі электрондық сауданы ұйымдастыру құрылымының жіктемесі өзірленген;

- Ушінші нәтиже – жаңа болып табылады, себебі электрондық сауданың дамуына әсер ететін негізгі факторлар олардың ынталандырушы және

тежеуші қасиеттері бойынша топтастырылған;

- Төртінші нәтиже – жаңа болып табылады, себебі Қазақстан Республикасындағы электрондық сауданың дамуын SWOT-талдауының кестесі жасалған;

- Бесінші нәтиже – жаңа болып табылады, себебі, электрондық сауданы институционалдық қамтамасыз етудің схемасы әзірленген;

- Алтыншы нәтиже жаңа болып табылады, өйткені B2C моделі бөлінісінде электрондық сауданы дамыту үшін қауіпсіздік механизмдері және мобильдік қосымша арқылы жүргізілетін электрондық сауда моделі ұсынылған.

5. Алынған нәтижелердің ішкі бірлігінің бағалануы.

Диссертациялық жұмыстың үйлесімді сипаты электрондық сауданы қалыптастырудың теориялық негіздерін зерттеуге және оның дамуын ұйымдастыру бойынша ғылыми-практикалық ұсыныстарды негіздеумен ерекшеленеді. Зерттеудің мақсаты мен алға қойған міндеттерін шешу диссертацияның құрылымына және логикалық ішкі бірлігіне толық сәйкес келеді.

6. Алған нәтижелерінің тәжірибелік және теориялық маңыздылығы мен құндылығы.

Диссертациялық жұмыста алынған ғылыми нәтижелер Қазақстан Республикасындағы электрондық сауданы дамытудағы ізденүшінің авторлық ұстанымын көрсетеді. Электрондық сауданың ғылыми негізделген даму кезеңдері, ұйымдастыру құрылымы, әсер ететін факторлары оны одан әрі дамыту туралы теориялық және тәжірибелік ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді. Жұмыста көрсетілген электрондық сауданы институционалдық қамтамасыз етуді жетілдіру бойынша ұсыныстар, электрондық сауданы дамытудың қауіпсіздік механизмдері мемлекеттік деңгейде қазіргі заманғы жағдайларда электрондық сауданы дамыту тұжырымдамасын әзірлеу үшін қолданыс табуы тиіс. Осылайша, диссертациялық зерттеудің нәтижелері теориялық тұрғыдан құнды болып келеді.

7. Диссертацияның негізгі қағидасының, нәтижесінің, тұжырымдары мен қорытындыларының жариялануының жеткілікті толықтығына растама.

Зерттеу жұмысының негізгі нәтижелері мен қорытындылары отандық және шетелдік ғылыми басылымдарда 9 мақала түрінде жарияланған, соның ішінде: ҚР Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитетімен бекітілген журналдарда - 3 мақала, халықаралық конференциялардың материалдарында – 4, импакт-фактор «Scopus» базасына кіретін ғылыми базада – 2 мақала.

8. Диссертация мазмұны және рәсімделуі бойынша кемшіліктер.

Диссертациялық зерттеу барысында автор тарапынан жіберілген

кемшіліктер ретінде келісілерді атап өтуге болады:

1) Электрондық сауда дамуының теориялық негіздерін жалпылау барысында автор осы мәселелермен айналысатын отандық авторлардың еңбектеріне сілтемелерді аз жасаған;

2) Жұмыста COVID-19 пандемиясының электрондық сауда дамуына жағымды әсер еткені баяндалған, бірақ нақты статистикалық деректер көрсетілмеген;

3) Электрондық сауданы институционалдық қамтамасыз етуді жетілдіру бағыттарына бұл саланы мамандармен қамтамасыз етуді қосу керек еді.

Дегенмен, жоғарыда көрсетілген кемшіліктер докторанттың диссертациялық жұмысындағы алынған жаңа ғылыми нәтижелердің маңыздылығын көмітпейді.

9. Диссертацияның тиісті мамандық бейіні бойынша философия докторы (PhD), доктор ғылыми дәрежелерін беру қағидаларының талаптарына сәйкестігі.

Алмас Төлеуұлының «Қазақстан Республикасындағы электрондық сауданың дамуы: теориясы, тәжіриbesі, механизмдері» тақырыбындағы докторлық диссертациясы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитетінің біліктілік талаптарына сайрындалған. Диссертация авторы Алмас Төлеуұлына «6D050600-Экономика» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін беруге болады.

Ресми сын-пікір білдіруші,
Кожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университеті,
«Экономика»
кафедрасының профессоры,
э.ғ.д., профессор

